

СЕКЦІЯ 10. МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/29>

Єльнікова Н. І.,

*старша викладачка кафедри українознавства факультету № 2
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНСЬКОМОВНОМУ МЕДІАПРОСТОРИ

Чимала кількість мережевих спільнот і каналів відкритого та закритого типів, поширених на платформах соціальних мереж, сформувала нові типи українськомовного спілкування, у якому об'єдналися текстова й аудіовізуальна інформація. Культура мовленнєвої поведінки в сучасному віртуальному просторі поступається агресивній комунікації. Анонімне спілкування в інтернеті позбавляє учасників медіапростору відповідальності за свої слова, формуючи в них почуття безкарності, уможливує антисоціальну поведінку, переслідування в інтернеті, кіберзалякування та продукуючи мову ворожнечі, тому мовленнєва агресія в українськомовному медіапросторі стає актуальним об'єктом мовознавчих студій. Мовленнєва агресія суперечить нормам комунікативної поведінки та спричиняє конфлікт, що робить її об'єктом дослідження сучасної паралінгвістики одразу за двома векторами: аналізом функціонування феномена ввічливості у різних культурах і теорією конфліктології.

Науковці у мовознавчих розвідках мовленнєвої агресії на сучасному етапі застосовують психолінгвістичний підхід, адже психологічне тлумачення явища агресії, вживання інвективної лексики, їхніх першопричин допомагає інтерпретувати тактики та стратегії, а також способи реалізації деструктивної мовленнєвої поведінки людини на лінгвістичному рівні. Тривалий час існувало твердження, що мовленнєва агресія властива соціально зниженим верствам населення, оскільки деструктивно себе поводити може лише особа з дуже низькою внутрішньою культурою, натомість людина високого статусу більше розвинена культурно. Водночас інвективна лексика, що лунає під час мовленнєвої агресії, подекуди знімає емоційну напруги будь-якої соціальної групи, що не залежить від мовної культури людини чи її соціального становища.

У сучасному мовознавстві прояви агресії у мовленні позначаються різними термінами: мовна агресія (В. Апресян, Є. Булигіна), вербальна агресія (О. Шейгал, В. Жельвіс, Н. Якімова, Л. Білоконенко), вербальна атака, комунікативна агресія (В. Кашкін), мовленнєва агресія (Т. Воронцова, Н. Клушина, А. Михальська, Н. Купіна, О. Кузик). На позначення мовленнєвої агресії сучасні науковці також застосовують такі поняття, як дискурси ненависті, ворожнечі (Г. Черненко, А. Денисова, О. Коробкова), мова ненависті (А. Вебер), мова насильства, словесний екстремізм.

За визначенням дослідника А. Басса, вербальна агресія є вираженням негативних почуттів через форму (сварка, крик, вереск) і через зміст словесних відповідей (погроза, прокляття, лайка) [5, с. 27]. Таким чином, зовнішній прояв вербальної агресії можна простежити за допомогою лінгвістичних і паралінгвістичних елементів прояву агресії, а внутрішній – через інтенції, зміст і контекст агресивних повідомлень.

Як слушно зауважує науковиця Т. Воронцова, варто розмежовувати терміни «вербальна агресія» і «мовленнєва агресія», адже вербальна агресія – це явище, що вивчається на соціально-психологічному рівні, а мовленнєва агресія – комунікативно-прагматичне явище [2, с. 48]. Уживання терміна «мовна агресія» на позначення всіх типів негативного та критичного ставлення мовця до реципієнта, як це пропонує дослідник В. Апресян, є виправданим на позначення засобу вираження символів деструктивної мовленнєвої поведінки (за допомогою лексем або синтаксем) [1, с. 1].

Поділяючи думку О. Кузик про те, що мовленнєва агресія є засобом дисгармонізації міжособистісних стосунків комунікантів в умовах деструктивної комунікації [3, с. 35], мовленнєвою агресією називаємо будь-які тексти, що містять вербальні сигнали негативної оцінності, або слова, у сему яких укладені негативні значення. Так, проявом мовленнєвої агресії вважаємо інвективну лексику, що містить інтенцію приниження, образи адресата, що є експресивно забарвленою та негативно впливає на реципієнта, порушуючи інформаційну безпеку особистості.

Мовленнєва агресія є особливим різновидом деструктивної поведінки особи з метою завдання психологічної шкоди окремій людині чи групі людей під час комунікації. Виявляючи мовленнєву агресію, суб'єкт (адресант) демонструє негативне ставлення до співрозмовника або сторонньої людини/людей, до предметів матеріального світу, до соціальних явищ тощо, різку опозицію щодо суджень, бажання домінувати над іншими учасниками комунікативного акту та нав'язувати їм свою точку зору.

Мовленнєва агресія тлумачиться через слова та висловлювання, що здійснюють окремі особи чи групи людей у формі провокації, підбурювання чи образи інших осіб або груп. Мовленнєва агресія зазвичай стосується багатьох аспектів: раси, кольору шкіри, етнічної приналежності, статі, інвалідності, сексуальної орієнтації, громадянства, релігії, мови, політичних уподобань тощо. Таким чином, усі прояви мовленнєвої агресії реалізуються як вербальними, так і невербальними засобами, що спрямовані на дискримінацію, залякування, домінування та створення ворожнечі.

При вивченні мовленнєвої агресії з точки зору соціолінгвістики, лінгвоєкології, юрислінгвістики, стилістики основним показником мовленнєвої агресії стають стилістично марковані мовні та мовленнєві засоби: емоційно й експресивно забарвлена лексика, просторічні елементи, інвективні лексеми, жаргонізми, обценна лексика.

Вивчаючи мовленнєву агресію, слід урахувувати, що адресат і адресант сприймають один і той самий текст по-різному, тому дослідник повинен чітко визначитися, чию думку він вивчає – реципієнта чи відправника інформації. Мовленнєва агресія в сучасних мовознавчих розвідках вивчається здебільшого з позицій адресата, оскільки акцентується увага на результаті мовленнєвих практик (образа, приниження, дискредитація співрозмовника).

Серед причин прояву мовленнєвої агресії в українському медіапросторі виокремлюємо політичну, економічну, культурну нестабільність сучасного суспільства, що призводить до зниження загального рівня розвитку людської культури, збільшення коментарів із низьким рівнем грамотності. Варто наголосити на тому, що війна в Україні стала каталізатором для прояву мовленнєвої агресії навіть серед тих людей, які ніколи не поводити себе агресивно. Від самого початку війни люди занурилися в медіапростір, очікуючи хороші новини, яких бракувало, тому люди почали гостро відчувати страх за своє життя та життя рідних, злість і ненависть до окупантів, тугу за щасливим минулим і постійну напругу. Усі ці емоції люди почали перетворювати на в'їдливі коментарі під виступами та публікаціями медійних осіб на сторінках соціальних мереж, телеграм-каналів, під відео в YouTube та стрічками новин електронних версій ЗМІ. Як відомо, людина, що залишає агресивний коментар, підсвідомо чи відверто провокує співрозмовника до прояву негативної реакції на мовленнєвому рівні.

Установити вияв мовленнєвої агресії в українському медіапросторі видається можливим через опозицію «свій – чужий», що в коментарях підкреслює протиставлення не лише медійної особи та народу,

а й неоднорідність самих коментаторів. Тобто ті, хто підтримує коментатора, навіть просто лайкаючи його зауваження, визнається «своїм», той, хто не поділяє думки коментатора, стає «чужим» і стикається із хвилиною агресії.

Мовленнєва агресія виявляється на різних мовних рівнях, проявляючись у способах оформлення думок і структурування тексту, у застосуванні лексичних і граматичних засобів мови, відібраних із метою комунікативного балансу.

Уважаємо за доцільне при дослідженні мовленнєвої агресії спиратися на класифікацію Ю. Щербиніної, яка виокремлює такі види: 1) за інтенсивністю – *слабка* (відмова у чомусь без етикетних формул, непрямий осуд, опосередкована образа) та *сильна* (відверта лайка, жорстка вимога) мовленнєва агресія; 2) за ступенем цілеспрямованості агресивного висловлення й усвідомленості коментатора – *усвідомлена*, цілеспрямована (навмисна, ініціативна) мовленнєва агресія, що пов'язана із проявом негативних відчуттів та емоцій, і *неусвідомлена* або частково усвідомлена, нецілеспрямована (реакційна, захисна, оборонна), що продукує негативні наміри; 3) за характером, способом вираження – *явна* (відверта) і *неявна* (прихована) мовленнєва агресія. За останнім критерієм у межах явної мовленнєвої агресії виокремлюють формулювання, у яких агресія висловлюється і за формою, і за змістом; формулювання, у яких агресія висловлюється лише за формальними ознаками; формулювання, у яких агресія висловлюється лише у змісті висловлювання. Приховані прояви агресії майже завжди виникають на рівні маніпуляцій із використанням комунікативних тактик комунікатора; 4) щодо адресата висловлювання – *перехідна* та *неперехідна* мовленнєва агресія; 5) за кількістю учасників ситуації – *масова*, *міжособистісна*, *групова* мовленнєва агресія [4, с. 35–38].

Таким чином, застосування мовленнєвої агресії в українському медіапросторі свідчить про соціальну напругу в Україні, негативно впливає на стратегії комунікативної поведінки, викликає зворотну мовленнєву агресію. Вивчаючи причини виникнення мовленнєвої агресії та досліджуючи її форми вираження, можна запобігти негативним наслідкам її поширення в сучасному українському медіапросторі, зводячи до мінімуму негативний вплив на свідомість як конкретної людини, так і суспільства загалом.

Список використаних джерел:

1. Апресян В. Ю. Имплицитная агрессия в языке. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии* : междунар. конф. «Диалог 2003», 11–16 июня 2003 г. : тезисы докл. М. : Наука, 2003. С. 32–35.

2. Воронцова Т. Речевая агрессия в коммуникативно-дискурсивной парадигме. *Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация.* № 1. 2006. С. 83–86.
3. Кузик О. А. Когнітивні та комунікативні особливості мовленнєвої агресії в політичному дискурсі (на матеріалі електронних видань США і Великої Британії) : дис. канд. філол. наук. Львів, 2019. 296 с.
4. Щербинина Ю. Русский язык: Речевая агрессия и пути ее преодоления. Флинта : Наука. Москва. 2004. 135 с.
5. Buss A. *Aggression Pays. The Control of Aggression and Violence Cognitive and Physiological Factors.* 1977. P. 7–18.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-263-3/30>

Ishchuk A. A.,

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of English Philology
Dragomanov National Pedagogical University*

Ishchuk O. M.,

*Associate Professor at the Department of General Studies
Ukrainian-American Concordia University*

COMMUNICATIVE FEATURES OF THE INFORMATION SOCIETY

In the XX century, the linguistic aspect of communication started to attract more and more attention from scholars. Communication is the interaction between the subjects of interconnection, the exchange of information between these subjects [1, p. 43]. Society directly depends on communication. After all, the communication process includes aspects that help it evolve. The dynamic development in all spheres of public life is also associated with the development of communication. It is easier today to find and share information.

There are different types of communication. According to the number of people who conduct communication, interpersonal, group, and mass communication are distinguished. Interpersonal communication is carried out directly between two participants. Group communication is the exchange of information in groups of 3 to 30 people. Mass communication involves many people (for example, various conferences and meetings with a number